

VÄLKOMMEN TILL

SÄVE KYRKA

BYGGNADSHISTORIK

Den 2 november invigdes S:t Olofs kyrka i Säve. Kyrkan kom sålunda att helgas åt den i Norge så populära helgonkungen Olof Haraldsson. Vi vet inte årtalet för kyrkoinvigningen. Man har emellertid antagit att S:t Olofs skulle ha haft absid, d v s halvcirkelformat och med halvkupol täckt utsprång i öster. Absiden är en höghetssymbol.

Den stora perioden för absidkyrkobyggandet i Norden är den senare delen av 1100-talet och då det är mycket ovanligt att finna någon absidkyrka efter 1220, skulle vi isåfall komma fram till de första åren av 1200-talet för S:t Olofs kyrka i Säve. Rester av denna kyrka återfinns vi i den nuvarande kyrkans västliga del.

Nästa stora byggnadsskede i kyrkans historia daterar sig till 1671, då kyrkan förlängdes i öster. I koret fanns nu trävalv med målning. 1696 byggdes trätunnvalv i långhuset som 1704 bemålades av Christian von Schönfeldt.

Det tredje stora byggnadsskedet inträffar 1729, då det nya tresidigt avslutade koret byggdes. Dess trävalv målades 1737 av Johan Ross. 1746 byggdes tornets nederdel av sten, som skulle tjäna som vapenhus. Den västra ingången upptogs 1902 sedan de norra och södra portarna igenmurats.

1750 byggdes tornets överdel av trä, utvändigt beklätt med bräder och sedan slutet av 1800-talet vitmålat, tidigare rött. Tornbyggnaden avslutades av en karnisformad huv, sannolikt uppfördes denna 1859-60 och

är sedan 1902 täckt med zinkplåt, tidigare ekspån. 1934 tillkom den nuvarande sakristian. Den nuvarande kyrkan är sålunda i huvudsak en 1700-talskyrka med medeltida rester, vars stolthet är de 1704 och 1737 utförda takmålningarna. Dessa målningar är en god illustration till bibelordet och tillkom i en tid då allmogen till viss del saknade läskunskaper. Målningarna kom att även fylla den gudstjänstfirande församlingens estetiska behov, en ny period inom kyrkokonsten hade inträtt.

Det gamla medeltida systemet för utsmyckning av kyrkor följde en bestämd regel: bilder ur Nya testamentet korresponderar med bilder ur det gamla testamentet. Regelbundet målas då de gammaltestamentliga bilderna på den södra sidan, medan de nytestamentliga får sin plats på den norra. Den som nu valde bilderna till Säve kyrka var inte helt införstådd med det gamla systemet. Bilderna korresponderar inte. 1737 har man dock upptäckt hur det bör vara, men det går nu inte att ställa bilderna mitt emot varandra.

Egentligen borde målningarna i Säve kyrka haft denna komposition: Kristi födelse - Mose hittas av Faraos dotter, Getsemane - Jakob brottas, Korsfästelsen - Mose upphöjer kopparormen, Kristi gravläggning - Isak offeras, Kristi uppståndelse - Jona utspys, Kristi himmelfärd - Elie himmelfärd. Då hade bilderna korresponderat med varandra, den gammaltestamentliga förebilden hade stått mitt emot den nytestamentliga bilden.

ALTARUPPSATS

Kyrkans altaruppsats är från 1671 och tillskrivs Hans Schwantz, en göteborgsk bildhuggare som också har förfärdigat altaruppsatserna i Valla 1663, Bro 1667 och Brastad 1669. Altaruppsatsen målades första gången i svart och rött. Sedan dess har färgerna varierats allt efter tidens smak. I början av 1800-talet ommålades altaruppsatsen givetvis i vitt och guld, vilket 1892 ändrades till brunt och guld. Den nuvarande färgsättningen är en återgång till den av 1761.

Går vi så till altaruppsatsens uppbyggnad så består överstycket av tre små skulpturer: Mose och Aron samt en ängel med basun. Dessa inramar en oval relief som återger uppståndelsen och återger ett holländskt kopparstick av Magdalene de Passe.

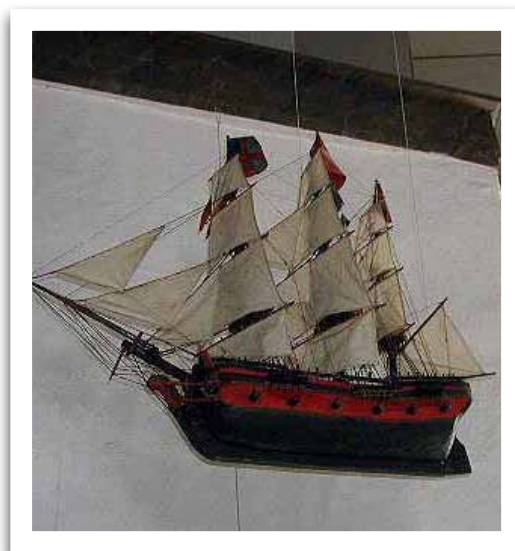

När Schönfeldt fick uppdraget att måla Säve kyrka, så är han ännu helt obekant inom detta område som sedan ska ge honom hans stora rykte. Det är därför intressant att se hur han går tillväga för att lösa sin nya uppgift. Han väljer att framställa ett antal bibliska bilder. Det är ett enkelt sätt för den som är ny inom området, att flytta upp stafflibilden i ett större format på ett kyrkotak. Med Lüneburgerbibelns kopparstick i hand griper sig Schönfeldt verket an.

I Christine kyrka i Göteborg, Schönfeldts kyrka, fanns annars det motiv som kan bli stilbildande för det dekorativa kyrkliga måleriet: Yttersta domen. Men änni vågar Schönfeldt inte ge sig i kast med ett så stort och omfattande motiv för ett helt kyrkotak och resultatet blir att vi får ett helt unikt kyrkotak i Säve, vars motsvarighet vi inte kan finna någon annanstans i hela västsverige.

I corpus har vi fyra statyetter av evangelister Matteus, Markus, Lukas och Johannes. Altartavlan framställer nattvarden och har vissa likheter med den i Bro, men figurerna är betydligt enklare och naivare i Säve. Däremot torde förlagan ha varit gemensam. En detalj som är värd att notera är, att Kristus här är iförd en prästkrage av svensk typ.

En målning med samma motiv, som återger på Mattias Scheitz kopparstick i Lüneburgerbibeln 1672 har under en period varit fäst ovanpå altartavlan och återfinnes numera i kyrkans sakristia.

PREDIKSTOL

Kyrkans predikstol torde ha tillkommit omkring 1700. Den anströks första gången av Christian von Schönfeldt 1704. Predikstolens huvudmotiv är de fyra skulpturerna av Kristus, Petrus, Jakob och Johannes. Den ursprungliga skulpturen av Johannes lär någon gång under tidens lopp ha kommit på avvägar och ersatts av en ny, mycket mera grovlemmad och oproportionerlig Johannes.

DOPFUNT

Dopfunten är av täljsten och huggen i tre block: cuppa, skaft och fot. Något uttömningshål finns inte. I Kungälvstrakten har sedan mycket lång tid tillbaka i tiden funnits täljstensbrott, varför materialet torde ha varit självklart för en man som troligen bodde i Kongahälla under början och mitten av 1200-talet, Thorkillus. Denne mästars verksamhetsområde har varit koncentrerat till södra Bohuslän och norra Halland samt mellanliggande trakter av Västergötland. På en dopfunt, den i Rolfstorps kyrka i Halland, finns hans namn inskrivet: "Thorkillus Me Fecit" - Thorkillus (Thorkel) har gjort mig. Sävefunten dateras till 1230-50. Cuppan pryds av en lång ranka i relief. I foten återfinns en skålformad fördjupning med avloppshål. Skålens ursprungliga uppgift torde ha varit att samla upp det vatten som dröp från det nydöpta barnet. Den ovan nämnda konstruktionen återfinns inom engelsk funtkonst. Ett annat område som Thorkillus har fått impulser från är Gotland.

DOPFAT

Till dopfunten hör ett dopfat av mässing skänkt 1647. Kyrkan äger dessutom en mycket vacker dopskål av silver med invändig förgyllning från 1692. Skålens båda handtag har formen av två stycken bevingade drakar. På skålens tolv faser är Kristus med elva apostlar graverade.

KLOCKA

I kyrkans kor återfinns ett ståndur med fodral köpt för gåvomedlen 150 daler 1761 och är enligt urtavlan gjord av Nils Rising i Göteborg.

NATTVARDSSILVER

Kalk med patén som enligt stämpel och inskription är omgjord 1810-11 av J. Malmstedt i Göteborg. En oval oblatask på vars lock finns graverade bladrankor och är enligt stämpel tillverkad av Abraham Wirgman i Göteborg 1717. Två stycken vinkannor.

RINGKLOCKOR

Två klockor kallar Säveborna till gudstjänst. Storklockan är gjuten av Olof Öhrn i Göteborg 1725. Lillklockan göts 1768 av Arb. Wetterholtz och omgöts 1904 i Stockholm.

KORFÖNSTER

Korfönstrens glasmålningar tillkom efter den nya uppmurningen av kyrkans östligaste del 1902. Glasmålningarna är gjorda efter kartonger av K.R. Callmander i Göteborg. Det nordöstra fönstret framställer "Den sjunkande Petrus", Matteus 14:31 och det sydöstra "Den gode herden", Johannes 10:11.

LÄKTARORGELN

Fasaden samt fasadpipor är kvar sedan 1853, då den första orgeln byggdes. Detta instrument innehöll tio stämmor, varav åtta finns kvar i nuvarande orgel. Orgelbyggare var Bröderna Söderling i Göteborg. Orgeln är därefter ombyggd och utökad vid två tillfällen: n 1934 byggdes orgeln om av A Magnussons

orgelbyggeri AB i Göteborg. Orgeln utökades till 17 stämmor. Tre av de nytillkomna finns kvar i nuvarande orgel.

■ 1987 gjordes den senaste ombyggnaden. Arbetet utfördes av John Grönvall Orgelbyggeri i Lilla Edet. Orgeln omfattar nu 20 stämmor fördelade på två manualer och pedal.

TAVLA

I kyrkans sakristia hänger en oljemålning på väv från 1700-talet, föreställande Protestantismens seger. Luther och Påven lägger vad de har att komma med i varsin vågskål och vågen väger över till Luthers fördel, ty i sin skål har han lagt den Heliga Skrift.

KARL XII:S BIBEL

Jesper Svedberg (1653–1735) var biskop av Skara och Amerika och en outtröttlig kämpe för bibelns spridning till alla. 1703 utkom Karl XII:s bibel, som var en praktbibel i folioformat. Men översättningen var i princip densamma som 1541 års bibel. Den spreds först till alla kyrkor och efter hand, under 1800-talet, till var man. Bibeln, som tillhör Säve kyrka, renoverades år 2001.

TAKMÅLNINGARNAS TILLKOMST

Gustav II Adolfs diplomatiska och politiska aktiviteter ledde till att Sverige bröt sin tidigare isolering. De svenska härarnas invasion av kontinenten följs mot slutet av 1600-talet av en invasion av konstnärer i motsatt riktning.

Bland de som nu anländer till Sverige finns en originell man, tillhörande ett tyskt lindansarsällskap: Christian von Schönefeldt. Denne anländer våren 1699 till Göteborg, men måste snart överge lindansandet och börja måla.

Schönefeldt gör detta eftersom porträttmåleriet i nordtyskland räknades som en fri konst, vilket inte var förhållandet i Sverige där måleriet sorterades under skråbestämmelserna. Schönefeldt behöver en beskyddare och en sådan finner han i generalen Johan Benedikt Schönleben, landshövding och guvernör i Göteborg och Bohuslän. Schönefeldt får i uppdrag att utföra vissa arbeten på Bohus fästning. Snart kommer denne tyske konstnär att inta en ledande ställning bland sina kollegor efter det att "Göteborgs Stadz Konst - och MåleriGille" tillkommit den 1 april 1702. Göteborgarna hade därmed frigjort sig från Stockholmsämbetet, vilket de tidigare hade tillhört.

Det göteborgska skrået kommer nu med en teknisk nyhet som tilltalar sockenstämmorna: oljefärgen. Denna färg ger konstnären ett känsligare material och helt nya möjligheter och åskådaren kommer att mötas av en helt ny glans i färgen. Den omedelbara möjligheten till kyrkornas utsmyckning ligger i att sockenstämman 1650 fick beslutande och beviljande myndighet i frågor som gällde kyrkorna. Stämmorna kunde nu lägga upp

fonder, besluta om reparationer och när dessa var klara började man fundera på den konstnärliga utsmyckningen av de tomma taken.

Den som kom att verka för att Säve kyrka skulle få sinadekorativamålningar var prebendekyrkoherden sedan 1692, tillika 1:e theologie lektorn i Göteborg, Gregorius Schröder (1653–1704). Det låg i hans intresse att smycka sin prebendekyrka så att den inte skulle stå några andra kyrkor efter och därför söker Schröder kontakt med den ännu obeprövade konstnären Christian von Schönefeldt. Det stora konstnärsnamnet vid denna tid var Erik Grijs, som bl.a. har målat Kungälv's kyrka. Grijs kan sägas ha avslutat en period inom kyrkomåleriet medan Schönefeldt med sitt arbete i Säve har inlett en ny och storslagen period.

Vem var då Christian Schönefeldt? Det vet vi inte. Endast hans konstverk vittnar om honom. Schönefeldts bakgrund är helt hölj i dunkel. Han var född 1661 eller 1662, men han visade aldrig upp något börsbrev. Huruvida Schönefeldt var adelsman är också en öppen fråga. Inom Tyskland finns en hel mängd släkter Schönefeldt, både med och utan "von". Schönefeldt är beroende av Matthias Scheitz, som han direkt kan ha kommit i kontakt med under sin utbildning i norra Tyskland. Teckningar, laveringar, målningar, kritteckningar av Scheitz utgör förlagor till Lüneburgerbibeln av 1672. Scheitz har å sin sida tagit starka intryck av bl.a. Rafael och Michelangelo.

Vad är då utmärkande för Schönefeldts målningar i Säve kyrka? Först hans styrka i landskapsmåleri. Schönefeldt har noga studerat detaljer i naturen och lägger ned stor möda på varje liten detalj i sina målningar. Utifrån bakgrunden, landskapet, bygger Schönefeldt upp sina målningar. När det gäller figurerna är han däremot mer beroende av sin förlagor.

HÄR NÅR DU OSS

Expeditionen ligger i Glöstorpskyrkan på Tuve torg.

Öppettiderna är mån-ons, fre 9.00-12.00, mån-tors 13.00-15.00.

TUVE-SÄVE FÖRSAMLING

Besöksadress: Tuve torg 1A

Postadress: Box 10007, 400 70 GÖTEBORG

Telefon: 031-731 55 20

Fax: 031-731 55 29

Epost: tuve-save.forsamling@svenskakyrkan.se

FOTO: BENGT HENSING

Information om verksamhet och gudstjänster:
www.svenskakyrkan.se/tuve-save
